

VESÂİK

rût (Belgeleme) İlmî (yüksek lisans tezi, 2009), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Wael b. Hallaq, "Model Shurûr Works and the Dialectic of Doctrine and Practice", *Islamic Law and Society*, II/2, Leiden 1995, s. 109-134; a.mlf., "The Qâdi's Diwân (Sijill) Before the Ottomans", *BSOAS*, LXI/3 (1998), s. 415-436; "Tevşîk", *Mu.F.*, XIV, 134-139; "Sicil", a.e., XXIV, 190-196; "Şak", a.e., XXVII, 47-48; "Veşîka", a.e., XLII, 360-363.

HACER KONTBAY

VESÂİL

(الوسائل)

Kelâm ilminde
itikadî konuları temellendirmek,
gerçekliklerini savunmak
ve karşı görüşleri cerh etmek için
gerekli olan bilgiler
(bk. MESÂİL).

VESÂİYET

(الوصاية)

Edâ ehliyeti bulunmayan
veya eksik olanları himaye
ve mallarını idareye ilişkin
yetki ve sorumluluk anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte "eklemek, bitişmek; birinden bir işi üzerine almasını istemek" anlamındaki **vasy** kökünden türeyen **vesâyet**, fıkıhta edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlarla ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğunu yahut veli / hâkim tarafından bir kimseye bu yetki ve sorumluluğun verilmesini ifade eder. Çoğu yerde kelimenin iki okunuşundan söz edilerek vesâyetin isim, **visâyetin** ise masdar olduğu belirtilir. Bu yetkiyi veren veliye (baba ve dede) **mûsî**, yetki verilen kimseye **vasî** yahut **mûsâ ileyh**, vesâyetin sağladığı yetki ve yüklediği sorumluluğa **mûsâ bih**, vesâyet altındaki kimseye de **mûsâ aleyh** denilir. Mûsâ bih yerine vasiyet dendiği de olur. Baba ve dede tarafından belirlenen vasî "vasî-i muhtâr", kadî tarafından tayin edilen de "vasî-i mansûb" adını alır. Vesâyetin vasiyet, vekâlet ve velâyet kavramlarıyla ilişkisi içeriğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Vasiyetle aynı kökten türeyen vesâyetin muhtemelen başlangıcı ve en yaygın örneği baba veya dedenin, ölümünden sonra geride kalan işler için vasiyetle bir vasiyi yetkili kılması olduğu, diğer türler ihtiyaçların ortaya çıkmasına paralel olarak doktrine dahil edildiği için vesâyet klasik fıkıh literatüründe vasiyetin

bir nevi şeklinde görülmüştür. Ancak vasiyette mâlikin, ölümü sonrasına izâfe ederek malını bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesi, velinin tayiniyle gerçekleşen vesâyetle ise velinin bir şahsı velâyeti altında biri üzerinde ölümünden sonra malî gözetime yetkili kılması söz konusudur. Birincisinde teberru, ikincisinde yetki ve sorumluluk yüklemeye ön planda bulunduğundan vasiyetle mal bırakılan kimseye mûsâ leh, vasiye ise mûsâ ileyh denmiştir. Buna ayrıca, küçüklerin yanı sıra diğer ehliyetsizler ve eksik ehliyetliler için hâkim tarafından vasî tayini konusu da eklenince vesâyet vasiyetin ana çerçevesinin hayli dışına taşmış olmaktadır. Bu farklılaşma sebebiyledir ki, klasik literatürde başlayan vasiyet-isâ ayırımı ve vasî tayinini "isâ" kelimesiyle karşılayıp onu vesâyetten belli ölçüde ayırma çabası modern dönem İslâm hukuku çalışmalarında hayli netleşmiş durumdadır. Vesâyetle vekâlet kavramları arasında anlam yakınlığı bulursa da vekâlet bir kimsenin birini hayatta olduğu süre içinde kendi adına bir iş yapmaya yetkili kılmasını, öncelikli anlamıyla vesâyet ise ölümünden sonra başlamak üzere yetki vermesini ifade eder. Bununla birlikte kaynaklarda vesâyetle ilgili çeşitli meselelerde vekâlete sıkça atf ve kıyaslama yapılmıştır. Hâkimin tayin ettiği vasiyi onun vekili gören fakihlere göre bu tür vesâyetle vekâlet özelliği daha da öne çıkmaktadır. Öte yandan eksik ehliyetliler ve tam ehliyetsizlerin malî üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi vermesi sebebiyle vesâyet daha üst bir kavram olan ve "şer'î yetki" anlamını taşıyan velâyetin bir nevidir. Bundan dolayı vesâyetin mal üzerinde velâyet şeklinde adlandırıldığı ve bu başlık altında ele alındığı da görülür. Gayri mümeyyiz küçük ve akıl hastası gibi hukuken geçerli bir tasarrufta bulunma (edâ / fiil) ehliyeti hiç bulunmayanlarla mümeyyiz küçüklerin yahut akıl zayıflığı ve sefeh gibi sebeplerle kısıtlanmaların himayeleri ve haklarının korunması dinî ve insanî bir ödevdir. Bu sebeple onlar adına ihtiyaç duyulan belli tasarrufların yapılabilmesine (hukukî temsile) ihtiyaç vardır. Kural olarak bu kişilerin haklarını birinci derecede yakını ve velisi olan baba ve dede gözetir. Bundan dolayı onlara bu kişilerin şahsı ve malları üzerinde hayli geniş bir tasarruf yetkisi tanınmıştır. Eğer baba ve dede mevcut değilse bu kimselelerin malları onların belirlediği veya kadî tarafından tayin edilen vasî tarafından idare edilir. Ayrıntıda farklı görüşler bulursa da vesâyetin genel çerçevesi budur.

Kur'an'da ve hadislerde yetimlere iyi davranılması, yetişkin oluncaya kadar mallarının iyi idare edilmesi ve evlendirilmeleri dahil her türlü haklarının özenle korunması üzerinde sıkça durulmuştur. Yetim malî yemek büyük günahlardan sayılmış, haksız yere yetim malî yiyenlerin şiddetli azap görecekları belirtilmiş, yetimin velî ve vasîlerine ancak fakir olmaları halinde mâruf ölçülerde onun malından faydalanma izni verilmiştir (bk. YETİM). Âyet ve hadislerde yetim örneği üzerinden verilen bu yöndeki emir ve teşvikler ışığında oluşan İslâmî öğretilerde yetimler başta olmak üzere toplumda himayeye muhtaç her feridin korunması ve temel haklarının sağlanmasında aileye, akrabaya, topluma ve devlete ayrı ayrı sorumluluklar yüklenmiş, fakihlerce kapsamlı bir velâyet teorisi, hidâne, lakit, hacr gibi kavramlar geliştirilerek din farkı dahil hiçbir ayırım gözetmeden toplumda genel bir sosyal himaye ve dayanışma ağının kurulması hedeflenmiştir. Bu sosyal ödevlerin topluma düşen bir farz-ı kifâye sayılması, devlet başkanının velisi olmayanların velisi olduğu yolundaki hadis (Tirmizî, "Nikâh", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19; İbn Mâce, "Nikâh", 15) ve bu çizgide meydana gelen teamülün yanı sıra velilerinin ölümünden sonra ehliyetsiz ve eksik ehliyetli kimselerin himayesine yönelik vesâyet kurumu da İslâm toplumunda gerçekleşmesi amaçlanan sosyal himaye ve dayanışma ağının ayrı ayrı parçalarını teşkil eder. Velinin vasî tayini esasen bir nevi vasiyet olduğundan vesâyete ilişkin fikhî hükümler fûrû kaynaklarında vasiyet ana bölümünün içinde ele alınsa da muhteva farklılığını ayrıca ortaya koyabilmek için çoğu zaman vasî-evsiyâ, isâ gibi alt başlıklar açılmış, konunun farklı yönlerine de lakit, hacr, nikâh, nafaka, hidâne, büyü, kazâ gibi konular işlenirken, ayrıca ahkâmü's-sigâr türü eserlerde çocukla ilgili fikhî hükümler bağlamında meseleci bir metotla temas edilmiştir. Öte yandan fûrû-i fikhın on dört asırlık zaman dilimindeki dinamik yapısı ve her bir mezhep içinde farklı dönem ve bölgelerdeki ihtiyaçlara paralel olarak ortaya çıkan yeni birçok fetva ve görüşün bulunması sebebiyle diğer konular gibi bu alanda da mezhep görüşünü kategorik ifade çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Konunun doktrin çerçevesi ancak bütün bu bilgilerin birleştirilmesiyle netleşmekte olup modern dönemde ahvâl-i şahsiyye alanında yapılan İslâm hukuku çalışmaları bu mahiyette eserlerdir.

Vesâyetin Unsur ve Şartları. İslâm hukukunda vesâyet klasik akid mantığı ile ele alınır ve Hanefiler'e göre icap ve kabul ile kurulur. Diğer fakihler sığa ile birlikte sığanın öğeleri olan mûsî, vasî ve mûsâ bihi de akdin unsurları sayarlar. Ehliyetsizler ve eksik ehliyetliler üzerinde vesâyetin meşruiyeti velâyete olduğu gibi onların kendi haklarını korumada ve mallarını idarede yetersizlikleri (acziyet), gözetim ve himayeye ihtiyaçları, bunun sağlanabilmesi için de hukuken temsil edilmelerinin gerekmesiyle temellendirilir. Bu sebeple gerek bunların gerekse üçüncü şahısların haklarının zayı olması veya bir haksızlığa uğraması ihtimali varsa vasî tayini dinen vâcib görülmüştür. Burada yaş küçüklüğü'nün illet sayılmasının anlamı budur ve örneklendirmeler genelde küçük üzerinden yapılır. Mecnun, gayri mümeyyiz çocuk, ma'tûh ise mümeyyiz çocuk hükmündedir. Klasik literatürde baba veya dedenin cenin için vasî tayininden ziyade malını koruma amaçlı emin tayininden söz edilir; ancak günümüzde bazı İslâm ülkelerinde cenin için vasî tayinini mümkün veya gerekli kılan yasal düzenlemelere gidilmiştir (M. Ebû Zehre, s. 489-490; Mustafa es-Sibâtî-Abdurrahman es-Sâbûnî, s. 130-151).

Küçükler (ehliyetsizler ve eksik ehliyetliler) için vasî tayini hakkını tartışan fakihlerin daha kapsamlı olan velâyet kavramı ile onun alt bir türü olan vesâyet arasında ince bir ayırım yaptıkları görülür. Küçük ve benzerlerinin babası ve dedesi (babanın babası) hayatta ise bunlar küçüğün hem şahsı hem de malı üzerinde kapsamlı velâyet hakkına sahiptir. Bunların ölümü halinde ise küçüğün üzerindeki malî velâyet demek olan vesâyet genel velâyetten ayrılarak özel olarak vasîye intikal ederken evlendirme, eğitim öğretim gibi şahsî haklara taalluk eden velâyet küçüğün binesihî asabe olan yakınlarına geçer. Hidâne ve radâ' (süt emzirme) hakkı çerçevesinde bir süre anne ve yakını kadınlar da bu velâyetin bir kısmını üstlenirler (bk. VELÂYET). Veli olan asabenin vasî tayin edilmesi durumu hariç bu iki tür velâyet ayrı şahıslarda devam eder. Hanefiler'in özel önem atfettiği bu ayırım diğer mezheplerde de belli ölçüde korunur. Bundan dolayı vasî tayin hakkı öncelikli olarak en kapsamlı velâyete sahip bulunan babaya aittir ve ölümden sonra küçüğün mallarının idaresi babanın vasîsine geçer. Dede, babanın vasî tayin etmemesi halinde küçüğün malında tasarruf etme veya birini vasî olarak belirleme hakkına sahip olur. Üçüncü

sırada ise kadı yer alır (*Mecelle*, md. 974). Hanefiler başta olmak üzere cumhurun görüşü bu olmakla birlikte Mâlikî ve Hanbelîler babadan sonra vasî tayin yetkisini kadıya verir, hatta Mâlikîler belli durumlarda anneye de bu hakkı tanır. Şâfiî ve Ca'ferî mezheplerine göre ise dede de baba gibidir ve babadan sonra velâyet hakkı onundur, dede var olduğu sürece baba vasî tayin edemez. Cumhurun görüşü, küçük ve benzerlerinin malî haklarının en ehil kimselerce korunması ve bunu babanın en iyi biçimde takdir edeceği fikrine dayanır. Vesâyet fıkhında akid kurgusu ile ele alındığı ve vasiyete bağlı olarak teberuat grubunda mütalaa edildiği için mûsinin tam edâ ehliyetinin bulunması (bâliğ ve reşid olması) şartı genelde aranır. Ancak vasî tayinini vasiyetten ayrı tutup mûsî için sırf yarar içeren bir tasarruf gören fakihler mümeyyiz olmasını yeterli görür. Hanbelîler'in belli şartlarda câiz görmesine mukabil çoğunluk köleye, başkaları hakkında hukukî işlem yapma yetkisinin (velâyet-i müteaddiye) bulunmayışı gerekçesiyle vasî tayin hakkı vermez. Şâfiîler fıskın velâyete engel olduğundan hareketle adalet vasfını şart koşar, aksi takdirde vasîyi hâkimin tayin edeceğini söyler (Mâverdi, X, 190).

Velinin (mûsî) yaptığı tayini (icap) vasînin sözlü kabulü veya kabule delâlet eden bir davranışta bulunması halinde vesâyet kurulmuş olur. Vesâyetin geçerliliğinin başlaması için vasînin bilgi ve onayını şart görmeyenler hem üst akid olan vasiyetin teberuattan oluşunu, hem de bir şahsın vasî tayin edildiğini bilmeden küçük için yaptığı işlemleri geçerli kılmayı düşünmüş olmalıdır (Osman b. Ali ez-Zeylâf, VI, 206). Fakihlerin hangi kelimelerin ve ifadelerin akid kurucu söz (sığa) sayılacağı, vekâlet ve velâyet kelimelerinin vesâyete delâleti konusundaki tartışmalar büyük oranda Arapça'yla ilgiliyse de akdin anlaşılır ve tarafların açık rızalarını yansıtan kelimelerle yapılmasına vurgu yönüyle önemlidir. Vesâyet bir şarta ta'lik edilebilir, bir vaktle sınırlandırılabilir; konu ve yetki itibarıyla kayıtlı veya mutlak olabilir. Her hâlükârda vasî kendisine verilen yetkiyi mûsinin ölümünden sonra bu şart ve sınırlara bağlı kalarak kullanmaya başlar. Vesâyette vasî ve vasînin yetkileri merkezî bir önem taşır. Ehliyetsizler ve eksik ehliyetlilerin vesâyet altına alınmasında temel gaye onların malî haklarının korunması olduğundan, gerek velî gerekse kadı tarafından tayin edilen vasînin aralarında yetki farklılığı bulunsa da bu gayeyi gerçekleştire-

cek ehliyeti taşıması önemlidir. Vasînin de mûsî gibi tam edâ ehliyetinin bulunması (bâliğ ve reşid), üstleneceği görevi ifaya ehil (emânet) ve müslümanın vesâyetini üstlenecekse müslüman olması şartında fakihler hemfikirlerdir. Kadın-erkek ayırımı yapılmaz. Hanbelî fakihî Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ vekâlet akdine kıyasla onun yaşındaki mümeyyiz küçüğün de vasî tayin edilebileceği görüşündedir (İbn Kudâme, VI, 244). Hanefî mezhebindeki buna benzer bir tartışmada mümeyyiz küçüğün vasî tayin edilmesi halinde hâkimin bu kimseyi mûsinin vefatından hemen sonra azledip yerine gerekli şartları haiz yeni bir vasî tayin edeceğinde ittifak varsa da birinci vasînin azil öncesi bazı işlemler yapması durumunda İmâmeyn vekâlete kıyasen bunları geçerli sayar; ancak Ebû Hanîfe yapılan işlemlerin sonucunun vekâlette müvekkile, burada ise mûsî dışındaki şahıslara râci olduğundan hareketle bunu geçerli saymaz (İbn Âbidîn, VI, 701). Mümeyyiz küçüğün bir yetişkinle birlikte vasî tayin edilmesi halinde bunun geçerli olacağı, fakat küçüğün bulûğdan sonra görevi üstlenebileceği şeklinde bir görüş Ca'ferîler'de de vardır. Ayrıca Şâfiîler ve bir kavlinde Ahmed b. Hanbel vasîde adalet, yine Şâfiîler ile Hanefiler'den İmâmeyn hürriyet şartını da ararlar. İbrâhim en-Nehâî, Evzâî, İbn Şübrûme ancak kişinin kendi kölesini vasî tayin edebileceğini söylerken Ebû Hanîfe bunu vârisler arasında reşid bir kimsenin bulunmaması halinde câiz görür. Hanefiler ayrıca harbînin zimmîye vesâyetini de câiz görmez. Bu görüş farklılıkları, fakihlerin mûsinin takdirine bağlılıkla vesâyet görevine ehliyetin objektif kriterini koruma arasında denge kurma çabasının ürünüdür. Hanefî ve Şâfiîler dahil çoğunluk vasînin gereken şartları mûsinin ölümü anında taşımakta olmasını yeterli görürken bir kısım fakihler sadece tayin, bir kısmı hem tayin hem ölüm esnasında, bir kısmı da tayinden ölüme kadarki bütün zaman diliminde bu şartları taşıması gerektiğini söyler. Mûsî gerekli şartları taşımayan birini tayin ettikten sonra vefat etmişse hâkim bu vesâyeti feshedip uygun birini tayin eder. Fakat bu esnada ilk vasîdeki eksiklik zâil olur, meselâ çocukken bulûğa ererse buna gerek kalmaz. Küçük için birden fazla kimsenin birlikte veya aralarında görev / yetki dağılımı yapılarak vasî tayini de mümkündür.

Vasînin Yetki ve Sorumluluğu. Vesâyet genel velâyetin bir yönüyle devamı ve alt türü olduğu, bir nevi mal üzerinde velâyet sayıldığı yahut vasînin küçüğün şah-

VESÂYET

siyla da ilgili bazı sorumluluklarının bulunması sebebiyle mal üzerinde güçlü, şahıs üzerinde zayıf bir velâyet olarak adlandırıldığı için (Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, II, 826) vasînin yetki ve sorumluluğunu belirlemede ilk kural velâyet sahibinin, vasîyi belirleyen mûsînin veya nasbeden hâkimin iradesine, ileri sürdüğü kayıt ve şartlara bağlıdır. Hâkimin tayin ettiği vasî (vasî-i mansûb) hâkimin vekili sayıldığından mûsînin belirlediği vasiye (vasî-i muhtâr) nisbetle daha zayıf ve sınırlı bir yetkiye sahiptir (ikisi arasındaki farklar için bk. İbn Âbidîn, VI, 722-724; Bilmen, V, 203-206). Öte yandan diğer akidlere kıyasen vasînin yetkilerinden söz etmek yanlış olmamakla birlikte literatürde vasînin yetkisinden çok görev ve sorumluluğunun bulunduğu vurgusu öne çıkmakta, hatta vesâyeti kabule teşvik etmek bir yana bunun son derece ağır bir emanet, veballı bir iş olduğu hatırlatılarak söze başlamaktadır (örnek olarak bk. *el-Fetâva'l-Hindiyye*, VI, 136-137). Bu durumda küçüğün ve benzerlerinin malî haklarını en iyi şekilde temsil ve koruma, malın idaresinde hukuka ve örfeye uygun davranma, gerekli tedbirleri alma ve gerekeni yapma vasînin ikinci temel yükümlülüğünü teşkil etmektedir. Fıkıh mezheplerinin vasînin yetki ve sorumluluğuna dair görüşlerinde bu iki hususa sıkça atıf yapılır. Fıkıh literatüründe ve Kur'an'da yetimlerin malının "en iyi şekilde" idaresinin emredilmiş olması (el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34) objektif bir iyi niyet ve mâruf ölçüsüne işaret eder. Ödenecek zekât ve vergiler sonucu yetimin malının giderek tükenmemesi için onun gelir getirici şekilde işletilmesi ilkesi, ayrıca Allah hakkına taalluk eden bazı malî yükümlülüklerde tanınan muafiyetler, zaman içinde doktrinde hazine, vakıf ve yetim malını korumaya mâtuf olarak getirilen özel hükümler, meselâ Hanefîler'in gasbedilen menfaatin tazmin edilmeyeceği kuralından yetime ait menfaatin gasbını istisna etmeleri ve ecr-i misil tahakkuk ettirmeleri (*Mecelle*, md. 596) vasînin bu yükümlülüğüyle örtüşür.

Vesâyet vasiyetle de iç içe olduğundan vasî mûsînin ölümüyle birlikte onun cenaze giderlerini karşılaması, bir yandan vasîsi bulunduğu kişinin bakım ve gözetimi, mal varlığının ekonomik değerini koruması için gerekli tedbirleri alırken diğer yandan mûsî tarafından alınmış emanetleri sahiplerine iade edip alacak ve borçlarını takibe başlaması şeklinde özetlenebilir bir dizi yükümlülüğün altına girmiş olur. Fıkıh literatüründe vasînin hangi harcamalara

öncelik vereceği, hangilerine engel olacağı, neyi yapıp neyi yapamayacağına dair örnekler üzerinden yapılan tartışmalar biraz da mûsâ aleyhin haklarının korunması ve malının iyi bir şekilde idaresi konusunda fakihlerin tecrübe birikimi ve bakış açısı farklılığından kaynaklanmaktadır. Meselâ Hanefîler'in konuya ilişkin görüşlerinde vasînin mûsînin iradesi ve takdir hakkı yönünde hareket etmesi, küçüğün malında tasarruf yetkisinin de aslında onun hukukunu koruma amacıyla vasîye verildiği şeklinde özetlenebilir iki esasın öne çıktığı, harcamalarda ve malın idaresinde örf ve mâruf olana sıkça atıf yapıldığı görülür (Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî, VIII, 526; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, VI, 145). Şâfiî fakihî Mâverî vasînin yetki ve sorumluluğunu malın aslını koruma, gelirini arttırma, mâruf ölçüsünde harcamaya yapma, malda üçüncü şahısların hakkı varsa onları ödeme şeklinde dört başlık altında özetler (*el-Hâvî'l-kebir*, X, 203) Vasînin malın ekonomik değerini koruması ve arttırması için gereken davaları açması, açılan davalara taraf olması, malî kiraya vermesi, satması, malın zekâtını / vergisini vermesi, mûsâ aleyhin malî nitelikli dinî, hukukî ve cezaî borçlarını ödemesi gibi görevleriyle verilen çeşitli örnekler bu kuralların açılımı mahiyetindedir. Ancak Allah hakkına taalluk eden bazı konular fakihler arasında tartışmalıdır. Meselâ çoğunluk küçüğün malından zekât ve fitır sadakasının verileceğini söylerken Abdullah b. Mes'ûd, Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, İbrâhim en-Nehaî, Saîd b. Cübeyr başta olmak üzere bazı fakihler zekât gerekmediğini, Ebû Hanîfe sadece arazi mahsullerinden zekât verileceğini söyler (Hz. Ali ve İbn Abbas'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilir). Hanefîler'den İmam Muhammed ve Züfer'e göre küçüğe fitır sadakası gerekmez. Vasînin küçüğün nisaba ulaşan malından küçük adına kurban kesmesini Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf vâcip, Mâlikîler sünnet, Hanbelîler câiz görürken Şâfiîler, İmam Muhammed ve Züfer câiz görmezler. Bu husustaki görüş farklılıkları konunun ibadet ve mükellefiyet yönüne mi hak sahiplerinin hakkına mı öncelik verileceğiyle alakalıdır.

Vesâyette hem küçüğün hem üçüncü şahısların haklarını koruyabilmek için fakihler, vasînin hangi tür tasarrufları ne ölçüde yapabileceği hususunu neredeyse her bir işlem türü için ele alarak ayrıntılı biçimde belirlemek ve belli bir çerçeve oluşturmak istemiştir. Özetle belirtmek gerekirse vasî, hibe kabulü gibi tamamen küçük

lehine tasarrufları yapabileceği gibi kâr ve zarar yönü bulunan ivazlı akidleri de yapabilir. Meselâ küçüğün malını gayri menkullerde daha sıkı şartlara tâbi olarak değerleriyle veya gabn-i yesîr ile üçüncü şahıslara satabilir, onların malını küçüğe bu şekilde alabilir; ancak küçüğün malını kendine satamaz; kendi malını da küçüğe satamaz. Çoğunluğun görüşü böyle olmakla birlikte Ebû Hanîfe babanın tayin ettiği vasiyi diğerlerinden ayrı tutar ve ona bu hakkı tanır. Ebû Yûsuf'tan ve Mâlikîler'den de böyle bir görüş aktarılır. Mâlikî mezhebinin ağırlıklı görüşü vasînin küçüğün malını satın almasının uygun olmadığı, eğer bunu yapacaksa hâkimin onay vermesinin gerektiği yönündedir. Vasî küçüğün malını kiraya verebilir, mudârebe yoluyla veya bizzat ticaret yaparak işletebilir; rayıç değeri aşmadığı sürece küçük lehine şüf'a hakkını kullanır. Arazisini uzun süreli (üç ve daha fazla sene için) kiraya veremeyeceği görüşü o dönem uygulamasında küçüğün aleyhine olabilecek riskler bulunması sebebiyledir (Kâdîhan, II, 312; Üsrûşenî, II, 10-11). Literatürde vasînin ivazlı akidlerin yetkisinin sınırına dair görüş farklılıkları hangi durumun küçük lehine olacağına ilişkin bakış açısı farklılığından kaynaklanır. Vasî küçüğün mal varlığı aleyhine işlem yapamaz; meselâ malını hibe ve tasadduk edemez, borç veremez. Ancak bu konuda farklı görüşler ve istisnaî durumlar da vardır. Meselâ yolculuk, tabii âfet tehlikesi gibi durumlarda güvenilir kimselere borç verilerek malının koruma altına alınmasında sakınca görülmez. Küçüğün malının emanet ve âriyet verilmesi de küçük için açık bir yarar içermesi halinde böyledir. Vasî küçüğü, eğitimi ve yetişmesi için gerekli olduğundan ücret talep etmeden bir meslek ve sanata verebilir. Çoğunluk küçüğün borcu için malının rehin konmasını câiz görmezken Hanefîler rehni ticarî hayatın bir parçası saydığından vasîye bu yetkiyi tanır. Vasînin mûsî aleyhine şahitliği kabul edilir, ancak küçüğün aleyhine, meselâ ölenin üçüncü bir kimseye borcunun bulunduğu şeklindeki ikrarı, başka bir delil yoksa ikrarın sadece ikrar edeni bağlayan bir delil (hüccet-i kâsıra) olmasından dolayı kabul edilmediği gibi, küçük lehine de olsa mûsî ile ilgili olarak yönetimindeki mal varlığını arttırıcı nitelikteki şahitliği de töhmeti gerektirdiğinden kabul edilmez. Hanefî ve Mâlikîler başta olmak üzere fakihlerin vasînin mûsî lehine şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemeleri bu anlamdadır (Sahnûn, VI, 22; Abdurrahman Şeyhîzâde, II, 727).

Mûsî veya hâkimin vasî için görevi karışığı bir ücret takdir etmesi halinde vasî zengin de olsa uhdesine verilen küçüğün malından bu ücreti alabilir. Ancak böyle bir takdir yoksa, vasî de fakir değilse herhangi bir ücret talep edemez. İlgili âyette (en-Nisâ 4/6) velî / vasîden bahisle, “Zengin ise -yetimin malından- uzak dursun, fakir ise mâruf ölçüde yesin” denmesinin anlamı budur. Nitekim Resûl-i Ekrem bir sahâbînin fakir olduğunu, baktığı yetimin ise malının bulunduğunu ve bundan yiyip yiyemeyeceğini sorması üzerine israfa kaçmadan malından yiyebileceğini söylemiştir (Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 8). Bundan hareketle fakihler fakir vasînin, vesâyeti altındaki kimsenin malından görevi esnasında ihtiyacı nisbetinde ve toplumsal sağduyunun mâkul bulacağı ölçüde yararlanabileceği, ayrıca ücret alamayacağı görüşündedir. Ancak Mâlikîler ve Hanbelîler ve kâlet akdine kıyasen vasînin hâkime başvurup ücret takdir ettirebileceğini söylerler. Vesâyet verilirken mûsî açıkça yetki tanımışsa vasînin kendinden sonraki vasîyi tayin hakkı vardır. Hanefî ve Mâlikîler mûsînin velâyetinin vasîye geçtiğinden hareketle bu husus zikredilmemiş bile olsa vasîye bu hakkı tanıyarak babanın belirlediği vasînin vasîsini dedeye önceler (*Mecelle*, md. 974). Vasînin sorumlu olduğu işleri bizzat yapması asıldır; bu sebeple mûsî tarafından açıkça izin verilmemişse Hanefîler ile bazı Şâfiîler ve Hanbelîler hariç çoğunluk vasînin başkasını vekil tayin ederek bu işleri ona devretmesini câiz görmez. Küçük için birden fazla vasî tayin veya nasbedilmişse ve aksine bir açıklama da yapılmamışsa yetkilerini mûsînin teçhiz ve tekfini, emanetlerin iadesi, hukukunu koruma için dava açılması gibi âcil durumlar hariç kural olarak birlikte kullanırlar. Hanefîler’den Ebû Yûsuf’a göre ise ayrı ayrı da kullanılabilirler. Hanefî imamları arasındaki tartışmada Ebû Yûsuf burada vekâletin aksine vasîlerin velâyete ayrı ayrı sahip olduğunu ve bunun bölünemeyeceğini söylerken Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed velâyetin kaynağı olan mûsînin iradesine bağlılık ve küçüğün menfaatine olanı tercih noktasından hareket eder (Serahsî, XXVIII, 20-21). Vasînin asıl yetki ve sorumluluk alanı küçüğün malının idaresi, bakımı ve gözetimiyle ilgili işlerdir; kural olarak baba ve dedede olduğu şekliyle küçüğün evlendirme yetkisi bulunmaz. Ancak küçüğün lehine olacak bir imkânı kaçırmama düşüncesiyle ve velâyet teorisıyla bağlantılı olarak babanın vasîsi veya babanın ve dedenin açıkça belirtmiş ol-

ması kaydı ya da yaş sınırı koyarak yahut kız-erkek ayırımı yaparak vasîye bu yetkiyi tanıyan fakihler de vardır. Meselâ İmam Mâlik baba aksine bir açıklama yapmışsa vasîsine bu yetkiyi tanımakta (Sahnûn, VI, 15), İmam Şâfiî de bulûğ sonrası ve rûşd öncesi dönemde vasînin yetimi evlendirme yetkisinden söz etmektedir (*el-Üm*, IV, 121).

Vasînin küçüğün malını yönetirken daima onun yararını gözeterek hareket etmesi esastır; ancak kural olarak emin sayıldığından beyanına güvenilir, kusuru ve teaddisi bulunmadığı sürece uğranılan zarardan sorumlu tutulmaz. Literatürde vasî ile küçük ve yakınları arasında yapılan işler, harcamalar ve diğer malî konularda ihtilâf çıkması halinde bunun nasıl çözüleceği örnek olaylar üzerinden ayrıntılı biçimde ele alınır. Özetlemek gerekirse, aksine bir delilin bulunmaması halinde vasînin sözünün esas alınması kuralı tarihsel süreçte yargının ve idarenin genel denetim yetkisi, yetimlerin hukukunu koruma amaçlı resmi kurumların devrede oluşuyla dengelenmiş, bu husus günümüz İslâm ülkelerinin ilgili kanunlarında da yer almıştır (Subhî el-Mahmesânî, s. 90-92).

Vasînin ölümü, vesâyet süreli ise sürenin dolması, muayyen bir iş içinse onun ifası, küçüğün reşid olması, akıl hastalığı, ateh, sefeh sebebiyle vesâyette bu engellerin zâil olması halinde vesâyet sona erer. Küçük bulûğa ermekle birlikte henüz reşid sayılacak akli olgunluğa ulaşmamışsa ilgili âyetin (en-Nisâ 4/5-6) açık hükmü gereğince malî kendisine verilmez ve rûşde kadar vesâyet devam eder. Vesâyetin sona ermesinde belki de en tartışmalı husus tarafların azil ve fesih hakkıdır. Vesâyet öncelikle mûsî açısından gayri lâzım bir akid olduğundan mûsî bilgi vermeden ve onayını almadan vasîyi azledilebilir. Vasî için de mûsî hayatta olduğu sürece akid gayri lâzımdır, rücû edebilir. Ancak Hanefîler ve Ca’ferîler vasînin ancak mûsînin bilgisi dahilinde vesâyeti feshedebileceğini söyleyerek mûsî cihetinden bir mağduriyeti önlemek istemiştir. Mûsî veya küçüğün zarar görme ihtimali olduğunda diğer mezhepler de benzeri bir yaklaşım içindedir. Vasînin, vesâyeti kabul ettikten sonra haklı bir sebep bulunmadığı sürece mûsînin gıyabında veya ölümünden sonra kendiliğinden vesâyeti feshetmesi aynı sakıncaları daha fazla içerdiğinden Hanefî ve Mâlikîler’e, Ahmed b. Hanbelî’den bir rivayete göre câiz görülmez. Şâfiî ve Hanbelîler’de kuvvetli görüş bunun câiz olduğu yönünde olsa da küçüğün zarar ve

mağduriyetini önleyici kayıtlar bu mezheplerde de vardır. Meselâ Şâfiî fakihî Mâverdî, vesâyetin bağlayıcılığını ve vasînin görevden ayrılma şartlarını görevin ücretli olup olmamasına, icâre veya cuâle gibi ona atfedilebilecek hukukî niteliğe göre değerlendirerek ayırımlar yapar (*el-Hâvî’l-kebir*, X, 210). Vasî vesâyete ehliyet için aranan şartları yitirdiğinde azledilmiş sayılır veya hâkim tarafından azledilir ve yeni bir vasî belirlenir. Hâkim sevk ve idaresinin zayıfladığını gördüğü vasînin yanına ikinci bir vasî tayin ederek yeni bir görev / yetki dağılımı da yapabilir. Mûsî tarafından tayin edilen ve gerekli şartları taşıyan bir vasîyi hâkimin azletmesini ise fakihlerin bir kısmı mûsînin iradesini yok sayma olarak gördüğünden geçerli (nâfiz) saymazken çoğunluk geçerli sayar ve hâkimin dinen vebal üstleneceğini söyler (İbn Âbidîn, VI, 702-703). Hâkim tarafından tayin edilen vasî hâkimin vekili sayıldığından hâkim tarafından azledilebilir, ancak o hâkime bilgi vermeden kendiliğinden görevden ayrılamaz. Birlikte görev yapan iki vasîden birinin azli veya vefatı mûsînin aksine bir iradesi yoksa vesâyeti sona erdirmez ve diğer vasî ikincisi tayin veya nasbedilmediği sürece tek başına görevi ifa eder. Vesâyet konusunda mezhepler arası alternatif görüşlerin yanı sıra tarihsel süreçteki zengin uygulama ve çözüm örneklerini de içinde barındıran fikhî birikim, günümüz İslâm ülkelerinin birçoğunda bu alandaki yasal düzenlemenin ve mahkeme ichtihadlarının ana malzemesini teşkil etmiştir (örnekler için bk. M. Ebû Zehre, s. 480-497; M. Yûsuf Mûsâ, s. 468-483; Subhî el-Mahmesânî, s. 80-108).

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, IV, 120-121; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 15-24; Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebir* (nşr. Ali M. Muavavz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, X, 184-215; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 463-464; Serahsî, *el-Mebsûât*, XXVIII, 20-36; Kâdîhan, *el-Fetâvâ*, II, 312; III, 512-535; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, IV, 258-266; İbn Rûşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, İstanbul 1985, I, 234-237; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 242-253; Üsrüşenî, *Câmi’u aḥkâmî’s-şîğâr* (nşr. Ebû Mus’ab el-Bedîr – Mahmûd Abdurrahman Abdül-mün’im), Kahire 1994, I-II, tür.yer.; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebyînü’l-ḥakâ’ik*, Bulak 1315, VI, 206-214; Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Türî, *Tekmiletü Bahri’r-râ’ik*, Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), VIII, 520-538; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, VI, 98-110; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, İstanbul 1310, II, 718-728; *el-Fetâvâ’l-Hindiyve*, I, 136-159; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Ğamzû ‘uyûni’l-beşâ’ir*, Beyrut 1405/1985, III, 257-275; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr* (Kahire), VI, 647-727; *Mecelle*, md. 596, 974; M. Ebû Zehre, *el-Aḥvâlü’s-şahşiyye*, Kahire 1377/1957, s. 458-

VESÂYET

502; M. Yûsuf Mûsâ, *Ahkâmü'l-ahvâli's-şahşiy-ye*, Kahire 1378/1958, s. 421-483; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Beyrut 1967-68, I, 565-568; II, 816-831; Mustafa es-Sibâi - Abdurrahman es-Sâbüni, *el-Ahvâlü's-şahşiy-ye*, Dımaşk 1390/1970, s. 97-177; Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *el-Vişâye ve'l-evkâf*, Beyrut 1980, s. 9-120; M. Cevâd Mağniyye, *Fıkhü'l-İmâm Ca'fer es-Şâdik*, Beyrut 1404/1984, VI, 175-182; Bilmen, *Kamus*, V, 179-206; M. Ca'fer Şem-seddin, *el-Vaşiy-ye ve ahkâmühâ fi'l-fıkhü'l-İslâmî*, Beyrut 1405/1985, s. 352-387; Ahmed M. Husarî, *el-Velâye, el-vesâye, et-talâk fi'l-fıkhü'l-İslâmî li'l-ahvâli's-şahşiy-ye*, Beyrut 1992, s. 89-205; Subhî el-Mahmesânî, *el-Mebâd'ü's-şer'iy-ye ve'l-kânûniyye*, Beyrut 2002, s. 58-108, 157-236; Şevket Topal, "Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hükû-kunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI/3 (2006), s. 249-273; "İşâ", *Mu.F.*, VII, 205-219; "Vişâye", a.e., XLIII, 167-214; Hamza Aktan, "Vesâyet", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, IV, 456-458.

ALİ BARDAKOĞLU

VESENİYYE

(bk. PUTPERESTLİK).

VESİLE

(bk. TEVESSÜL).

VESİLETÜ'n-NECÂT

(bk. MEVLİD).

VESK

(الوسق)

Hz. Peygamber devrinde
Medine'de kullanılan
katı madde ölçüğü.

Sözlükte "kapsam, hacim" anlamındaki **vesk** (çoğulu vüsûk ve evsuk) / **visk** (çoğulu evsâk) kelimesinin birçok sâi istiap ettiği için bu adı aldığı belirtilmektedir. Kabaca bir deve yükü, bir veya iki idl (denk) olarak açıklanmakta (İbn Sîde, III/12, s. 265-266), dolayısıyla "himl" (yük) ve "vikr" (yük, katır, at, eşek yükü) kelimeleriyle özdeşleştirildiği görülmektedir. Vesk denizci Araplar'ca gemi kargosu için de kullanılmıştır (Makrîzî, III, 245; İbn Tağrıberdî, IX, 118, 128). Bununla beraber Hz. Osman'dan gelen, "Pazarda hurma satıyor, 'Bu veskimde ölçtüm' diyordum" şeklindeki bir rivayetin doğruladığı gibi Asr-ı saâdet'te veskin teorik bir hesap birimi veya yük değîl ölçek olduğu (İbn Mâce, "Ticârât", 38),

hurma, tahıl, kuru üzüm, kuru incir gibi stoklanabilir gıda maddelerinin ölçümünde kullanıldığı anlaşılmaktadır. "(Hurma'nın / tahılın) 5 veskten azında zekât yoktur" (*Müsned*, III, 59; Buhârî, "Zekât", 4, 32, 42, 56; Müslim, "Zekât", I, 3-6; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2); "Peygamber 5 vesk veya daha aşağı miktar için arâyâ* satışına (bey'u'l-arâyâ) ruhsat verdi" (Buhârî, "Büyû", 83; Müslim, "Büyû", 71; Ebû Dâvûd, "Büyû", 20) vb. hadislere dayanan hükümler vesk ile ilişkili olduğundan bu ölçüğün istiap hacminin belirlenmesini gerektirmiştir. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Asr-ı saâdet'te kullanılan veskin 60 peygamber sâina veya 240 peygamber müddüne denk geldiği hususunda (*Müsned*, III, 59, 83; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2; İbn Mâce, "Zekât", 3; Tirmizî, "Zekât", 7) görüş birliği vardır. Tarih boyunca veskin farklı yörelere has rıtl, men, kadeh, keylece, kile, kafiz, mekkûk, veybe, irdeb gibi diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış, ancak sâin değerinde bile uzlaşmaya varılmadığından veskin ölçüsü de tartışılmalıdır. Sâin hacmi 2,75 lt. alınırsa veskinin (60 × 2,75 lt. =) 165 lt. olarak hesaplanır ki bu da (60 × 2,04 kg. =) 122,4 kg. civarında kuru gıdanın ölçüsüdür.

Sonraki dönemlerde kullanımdan kalktığı anlaşılan peygamber veski sadece fıkıh kitaplarında atıfta bulunulan teorik bir birim olarak kalmış görünmektedir. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid'e (786-809) bir vesk nisbet edilirse de bunun peygamber veskinin iki buçuk katına denk geldiği belirtilmektedir (Ebû Yûsuf, s. 54; ayrıca bk. Hinz, s. 53). 713 (1313) yılında Fas'ta kullanılan şer'î veskin 1175'te (1761-62) kullanılan veskin üçte biri kadar olduğu da söylenmektedir (Kâdirî, II, 68). Ancak Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) 60 peygamber sâina denk geldiğini belirttiği bu Fas veskinin adı "sahfe"dir (*Şubhu'l-a'şâ*, IV, 177). Buna karşılık Tunuslu âlim Tâcülârifin el-Bekrî'nin bildirdiğine göre şer'î vesk IX. (XV.) yüzyılın başlarında kullanılan Tunus kafzine tekabül etmekte olup her biri 12 Hafsî müddüne eşit 10 sahfedir (mikyelle) ibaretti ki bu da 320 şer'î rıtlı muadildi (*Annales de l'Institut d'études orientales*, III [1937], s. 79-81). Boubaker, hacmini 175,92 litre olarak belirlediği bu kafzin ölçtüğü buğdayın ağırlığının cins farkı sebebiyle 117,8-135,4 kg. arasında değişeceğini söyler (*Turcica*, XVI [1984], s. 162). Evliya Çelebi'nin Sâve ölçülerine dair verdiği bilgilerden çıkan 1 vesk = 5 kafiz = 40 mekkûk = 60 sâ = 120 müd = 240 men =

480 rıtl = 62.400 dirhem = 2.059.200 arpa eşitliği de muhtemelen teorik bir değer ifade ediyordu (*Seyahatnâme*, IV, 381, 382). Şerif el-İdrîsî'nin (ö. 560/1165) 20 peygamber müddüne eşitlediği "veska" adlı ölçüğün Resûl-i Ekrem'in veskiyle alâkası bulunmadığı açıktır (*el-Ekyâl*, III, 342).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 59, 83; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Bulak 1302, s. 54; İbn Sîde, *el-Muhaşşas*, Beyrut 1398/1978, III/12, s. 265-266; Şerif el-İdrîsî, *el-Ekyâl ve'l-evzân* (Resûl Ca'feriyan, *Mirâs-ı İslâmî-yi İrân* içinde), Kum 1375/1416, III, 342; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, IV, 177; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 245; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Popper), IX, 118, 128; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 381, 382; Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî*, III, 68; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 53; M. H. Sauvaire, "Arab Metrology IV: Ed-Dahaby", *JRAS*, XIV/2 (1882), s. 283; a.m.f., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, sekizinci seri: VII (1886), s. 452; a.m.f., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., sekizinci seri: VIII (1886), s. 273-280, 296-297; R. Brunschwig, "Sur les mesures tunisiennes de capacité au commencement du XVIIe siècle", *Annales de l'Institut d'études orientales*, III, Alger 1937, s. 79-81; Sadok Boubaker, "Poids et mesures dans la régence de Tunis au XVIIe siècle: Le rıtl, le qafiz de blé et le mtar d'huile", *Turcica*, XVI, Paris 1984, s. 162.

CENGİZ KALLEK

VESVESE

(الوسوسة)

Şeytan tarafından

insanın içine sokulduğu kabul edilen
saptırıcı telkinler, kuruntu ve şüphe.

Sözlükte **vesvese** / **visvâs** "fisıldama, kötü telkinde bulunma, karışık sözler söyleme, kuşkulama"; aynı kökten **vesvâs** "insanın içine doğan zararlı uyarıcı, kötü duygu ve düşünce, telkin, şüphe, fisiltı, evham" gibi mânalara gelmektedir. Dinî terminolojide vesvese / visvâs, "şeytanın veya nefsin insana kötü ve zararlı telkinde bulunması, şeytandan yahut nefisten gelen, insanı dine aykırı aşırı davranışlara yönelten telkin"; vesvâs "şeytan, şeytanın insanın içine attığı saptırıcı dürtü, faydasız söz, şüphe ve tereddüt" anlamlarında kullanılır. Vesveseye kapılana **müvesvis** denir (Fîrûzâbâdî, "vsv" md.; *el-Müfredât*, "vesvese" md.; *Lisânü'l-Arab*, "vsv" md.; *Tâcü'l-ârus*, "vsv" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, V, 187; Dozy, II, 814-815; Feyyûmî, s. 143). Ayrıca **nezğa**, **hems**, **hemze**, **hâcis**, **hatra** gibi kelimeler de vesveseye yakın anlamlar içerir (meselâ bk. *el-Müfredât*, "hems" md.; Muhâsibî, s. 95, 200, 250; Kuşeyrî, I,